

In beweging

kwartaalblad van de Christengemeenschap

Pinksteren 2024

Ons Credo - twijfelen, geloven, weten

In beweging

kwartaalblad van de Christengemeenschap

28^e jaargang nr. 3, Pinksteren 2024

Inhoud

Thema: Ons Credo - twijfelen, geloven, weten

Mijn Credo	1
Het Credo in de mensenwijdingsdienst	6
Alsof het de eerste keer is	10
<i>Johannestijd</i>	
Hartewarme dank	13
<i>Op de groei – opvoeding</i>	
Omdat Hij voor mij zorgt	17
<i>Onder de zon – jongeren</i>	
Tijd voor afscheid	21
<i>Kennismakingsinterview</i>	
Verbinding zoeken	24
<i>Boeken</i>	
Voor wie doe ik het eigenlijk?	26
<i>Uit ons bewindsgebied</i>	
Van de bewindsdrager	28
<i>Internationaal</i>	
Spaanse vertaling Lukasevangelie	28
Over de grenzen	31
<i>Allerlei</i>	
Aankondigingen	31
Gestorvenen	33
Colofon	37

Van de redactie

Twijfelen, geloven, weten: een hele weg om te gaan. De laatste stap naar het 'weten' gaat niet zelden gepaard met een ingrijpende lotsinslag, waarin je beseft: nu hoeft niemand mij meer te zeggen hoe het zit, ik weet dit nu helemaal zelf. In het themagedeelte van dit Pinksternummer vertellen twaalf lezers van *In beweging* over hun omgang met het Credo en hun zoektocht daarin. En wat valt er allemaal te ontdekken aan het Credo in de mensenwijdingsdienst, vooral als het je lukt om dat telkens weer onbevangen 'voor de eerste keer' in je op te nemen? In de rubriek *Op de groei* vertelt een moeder hoe het Credo doorwerkt in het samenleven met haar kind.

Het Pinksternummer beslaat ook de zomerperiode van de Johannestijd en Marjolein te Pas neemt u mee in het gebied van de dankbaarheid, zoals dat ieder jaar in de dienst in de Johannestijd zo stralend klinkt. En in ons jongerenwerk in de kampen van Helios is het een komen en gaan: een komen van jonge onervaren achttienjarige stafleden en een gaan van door de wol geverfde dertigjarigen. In de rubriek *Onder de zon* leest u wat er in die tussentijd allemaal kan gebeuren.

Illustratie vooromslag: 'Hemelvaart en Pinksteren', Benne Solinger (2014)

Marianne de Nooi

Thema: Ons Credo – twijfelen, geloven, weten

Het themagedeelte van dit Pinksternummer is een waar 'Gesamtkunstwerk', in de zin dat het voor een goed deel bestaat uit lezersbijdragen over ieders persoonlijke omgang met het Credo. Marianne de Nooij voegt daar nog enkele aspecten aan toe over de plaats van het Credo in de mensenwijdingsdienst en Bastiaan Baan laat zijn licht schijnen over hoe je altijd weer opnieuw iets voor de eerste keer kunt beleven en doen.

Mijn Credo

De redactie nodigde jullie als lezers uit om iets te vertellen over je omgang met het Credo en wat dat voor je betekent. Hieronder (delen uit) de rijke oogst.

De eerste keer

Ik kom uit een reformatorisch gezin en had kerk en geloof al jaren verlaten. Maar met het krijgen van kinderen ontstond de behoefte om hen toch iets religieus mee te geven. Ik had begrepen dat het bij de Christengemeenschap niet gebruikelijk was om je grut mee naar de kerk te nemen, dus ik ging voor mezelf uit nieuwsgierigheid een keer een dienst bezoeken. En daar zat ik dan, eerste kerstdag 2016 om 8 uur 's morgens in een bovenzaal ergens in Leiden. De dienst was een soort waas, ik was totaal onbekend met de taal en de vorm. Maar er was één moment in de dienst waar ik bij aan kon sluiten, wat herkenning gaf en dat was het Credo. Qua vorm en cadans lijkt het Credo veel op de apostolische geloofsbelijdenis, die iedere week in veel protestante kerken klinkt. Maar de inhoud ... die was zo totaal anders! Ieder woord sloeg bij me binnen. Raakte me. Verbijsterde me. Dit was waarvoor ik gekomen was. Dit was zo kloppend, zo waar.

Hanna van Egmond, gemeente Amsterdam

Bij het gloren van de ochtendzon

Voor mij zijn de woorden van het Credo bevestigende woorden, een grond onder mijn voeten, een basis waar ik naar terug kan, altijd en overal. Het begon 35 jaar geleden. Het was bij het gloren van de ochtendzon op een open veld in een tent in de natuur van de Belgische Ardennen. Samen met zo'n honderd andere jongeren nam ik deel aan mijn eerste mensenwijdingsdienst. Ik was diep geraakt door de 'waar'-genomen woorden van het Credo, ze hebben me vanaf die dag nooit meer

verlaten, al wist ik toen nog niet dat ze het Credo genoemd werden. Ik lees ze de laatste jaren met meer regelmaat, meestal voor het slapen gaan. De gesproken woorden in de dienst helpen mij om ze steeds weer nieuw te horen en ik beleef dat ze steeds dieper en ruimer worden in mij.

Lara Werps, gemeente Eindhoven

Wonen in het Credo

Het blijft voor mij een feestelijke herinnering toen ik 47 jaar geleden op 15 januari 1977 lid werd van de Beweging tot religieuze vernieuwing en bij die gelegenheid de tekst van het Credo en het

Onze Vader als een bevestiging van mijn lidmaatschap ontving. Sindsdien 'huist' de kaart met beide teksten in mijn evangelieboek en beide dragen er inmiddels de sporen van hoe ik ermee geleefd en gewerkt heb. In mijn enthousiasme bracht ik de zinnen vlot *by heart* en daar zijn ze altijd aanwezig. Meestal bij het wakker worden beginnen de eerste woorden in mij te klinken om dan de volgende zinnen met bewustzijn innerlijk verder te spreken. Het is alsof ik in de zinnen ben gaan wonen. Het Credo in jezelf neem je mee naar de mensenwijdingsdienst waar het aan het altaar kan oplichten samen met de zichtbare en onzichtbare aanwezigen en deze verenend.

Sonja Stegeman - Pasman, gemeente Rotterdam

Luisterende wezens

Sinds een paar jaar spreek ik het Credo innerlijk elke dag. Ik heb een soort afspraak met mijn engel, huis-, tuin- en garagewezens en steenwezens (de grond waarop we staan) om mij heen. Ik voel hun verschillende energieën en ervaar hun kleuren. Ze luisteren op mijn uitnodiging. Bij elke zin van het Credo ervaar ik een beeld en gevoel. Zo probeer ik de weg van Christus te volgen. Bij de kruisiging lukt me dat niet. Ik blijf nu nog steken bij de geseling, maar ik probeer ook de kruisiging mee te beleven. Natuurlijk, zeker in het begin, schoten allerlei gedachten, soms zelfs heel mooie, er doorheen. Maar het gaat steeds beter en ik kom verder. Ik ben dankbaar, dat ik dit mag doen.

N.N., gemeente Het Gooi

'De twijfelaar', Ernst Barlach (1937).

Barlach Haus

Op de zaak

De eigenaar van een technisch bedrijf ging dagelijks vroeg – voordat de eerste arbeiders kwamen – naar de zaak. Daar sprak hij luid het Credo op de werkvloer. Bij iedere zin van het Credo maakte hij bepaalde gebaren, die zijn woorden kracht bijzetten. Zo schiep hij een passende sfeer voor het werk dat die dag verricht werd. Bij mijn weten heeft hij in de tientallen jaren van zijn beroep geen van zijn medewerkers ooit verteld, wat hij iedere ochtend deed. Kort voor zijn sterven vertrouwde hij mij deze handeling toe en demonstreerde daarbij de gebaren, die de woorden van zijn Credo ondersteunden.

Bastiaan Baan, gemeente Zeist

Opdragen aan de natuur

Het Credo ging voor mij nog meer leven toen ik het uit mijn hoofd leerde: *by heart*, zoals dat heet in Engeland. Dat drukt uit dat ik het in mijn hart had opgenomen. Eén van de rijke inhouden van het Credo is dat de geboorte van Jezus als hulsel van de Christus direct gevolgd wordt door de kruisdood van Christus en dan: 'toen overwon hij de dood na drie dagen'. Christus opende voor ons de weg naar het eeuwige leven vanuit de almacht van de Vadergod. Wanneer ik op mijn wandelingen in de stille natuur kom, met zijn prachtige vergezichten, voelt dat als uitnodiging om uit dankbaarheid ook het Credo op te dragen aan deze stille, wondermooie, grootse natuur. Voor mij is dat thuiskomen: samenwerken in de scheppende kracht van Christus.

Hans van Tol, gemeente Eindhoven

Troostvolle belofte

Het Credo is steeds meer voor mij gaan betekenen. Tijdens de mensenwijdingsdienst ervaar ik het als gemeentelid: je hoort het samen op hetzelfde moment. Privé gebruik ik het als een meditatie. Vaak ook laat ik het door me heen gaan op momenten dat ik niet kan slapen. Het doet me goed om het mee te nemen de nacht in. Ik ga dan ook innerlijk, als in een panorama, door het hele leven van Christus, van Kerst tot en met Pasen, Hemelvaart, Pinksteren: van geboorte tot opstanding. En aan het eind de hoopvolle toekomst: het voortbe-

*'De gelovige', Ernst Barlach(1926),
Barlach Haus*

staan van de mens en het behouden van ons leven tot in de eeuwigheid. Ook het benoemen van andere gemeenschappen waar we samen één kerk mee vormen, ik zie dat voor me als een grote wereldkerk in de toekomst, als een troostvolle belofte.
Thea Meijer, gemeente Leeuwarden

Mensheidsverband

Elke ochtend, nog zittend op de bedrand met de voeten op de vloer, lees ik het Credo hardop. Het werkt voor mij als een innerlijke plaatsbepaling. Tevens is er het sterkende gevoel in een heel groot mensheidsverband te leven, waarin ik dankbaar een schakeltje mag zijn. Daarna kan ik lankmoedig mijn 'broeder ezel' verzorgen.

Rita Hilal-van Weelden, gemeente Amsterdam

Vrijheid

Het Credo heeft voor mij met vrijheid te maken; de vrijheid mij wel of niet te verbinden. Wanneer ik mij verbind met de wereld ben ik dan onvrij? Of kan ik juist daarvoor komen tot een diepere vrijheid waarin ik mij, met Christus verbonden, verantwoordelijk voel voor de aarde en haar noden?

In mijn (credo) worsteling twijfel ik niet zozeer of ik mij wil verbinden, maar of ik de consequenties kan dragen als ik mijn doelen eenmaal verbind met de werkelijkheid van deze wereld. Verantwoordelijkheidsgevoel en kunnen dragen liggen dan op de weegschaal. Als ik echter naga hoezeer Hij, die de dood overwon, mij steeds nabij was in het leed op al mijn wegen, kan ik niet anders dan telkens opnieuw geloven dat ik ook de toekomst met zijn hulp en met hoop tegemoet mag gaan, een toekomst waarin ik steeds meer kan dragen voor mijn medemens, voor de aarde. Uit hoop groeit vertrouwen, en uit vertrouwen de wil om mij telkens opnieuw te verbinden, met vallen en opstaan het goede te doen! Zo wordt mijn twijfel tot geloof.

N.N., gemeente Driebergen

Op jou komt het aan

Wat mij elke keer weer treft in het Credo is de precisie waarmee alles gesteld wordt. Elk woord is goed gekozen en er is geen woord te veel. Als enthousiast amateurzanger heb ik al menige mis gezongen met daarin een op muziek gezet Credo. In dergelijke credo's is veelal sprake van een optimistische verwachting over hoe alles goed zal komen aan het einde der tijden. Het Credo van de Christengemeenschap zou dan als zwaar en vermanend kunnen worden beleefd. Maar juist door de bijna zakelijke en feitelijke vorm van de zinnen (niet 'ik geloof ...', maar: 'zo is het'), ervaar ik het eerder als een oproep. Het is wat het is. Doe ermee wat je wilt, maar als je verder wilt komen en je wilt blijven ontwikkelen, moet jij in actie komen. Want op jou komt het aan.

N.N., gemeente Zeist

De omgeslagen mantel

Wat mij het meest raakte toen ik het Credo voor het eerst in handen kreeg was: 'In de dood werd hij de bijstand van de gestorven zielen die hun goddelijk zijn verloren hadden'. Deze zin opende voor mij een weg naar een heel nieuw inzicht. Vanuit mijn protestantse achtergrond klonk altijd dit: 'die nedergedaald is ter helle'. Daarmee stopte het. Ik heb nooit begrepen waarom Christus na zijn dood naar de hel moest. Waarom ging hij niet direct naar de hemel? Nu zie ik dat zijn 'afdaling ter helle' voor de hele mensheidsontwikkeling van cruciaal belang is; wij kunnen hierdoor weer in verbinding komen met de geestelijke wereld. Dit geldt voor iedere mens. Dit wordt bekrachtigd door 'toen overwon hij de dood na drie dagen'. Bij het uitspreken van het Credo tijdens de Paasdienst voelde ik me bijzonder betrokken. Dit werd nog versterkt door de omgeslagen mantel.

Marry Huisman, gemeente Zeist

Hoop en vertrouwen

Het Credo of de geloofsbelijdenis ervaar ik als een gebed, dat een volledig beeld uitdrukt van schepping tot heden en toekomst. Het wordt nog eens, in compactere vorm, in het communiegebed herhaald. Het spoort ons aan om de geestelijke wereld als realiteit te ervaren en helpt ons ware hoop en vertrouwen te houden in elke wereldsituatie.

N.N., gemeente Eindhoven

'De leerling', Ernst Barlach (1925), Barlach Haus

Het Credo in de mensenwijdingsdienst

door Marianne de Nooij (geestelijke in de gemeente Amsterdam)

Het Latijnse woord 'credo' betekent: ik geloof. Veel christelijke geloofsbelijdenissen beginnen met de woorden 'Ik geloof ...' en dan volgen een aantal geloofswaarheden over Vader, Zoon en heilige Geest. Het Credo van de Christengemeenschap, zoals we dat elke mensenwijdingsdienst horen, begint niet met 'Ik geloof ...'. Het is niettemin een volwaardige belijdenis.

Belijden en bidden

Veel voorchristelijke tempels hadden twee zuilen, waardoorheen je naar binnen ging. De tempel van Salomo in Jeruzalem, die een beeld is van het menselijke lichaam (Joh. 2:19), had twee bronzen zuilen met de namen Boaz en Jachin. Van binnenuit naar buiten gaand was Jachin aan de rechterkant (zuid) en Boaz aan de linkerkant (noord).

Ook de mensenwijdingsdienst heeft twee 'zuilen'. Irene Johanson (priester in Duitsland) omschrijft deze zuilen als volgt. "De waarheden, waardoor de mens het christendom kan leren begrijpen, worden uitgesproken in het *Credo*. De kracht waardoor de mens het christendom leert leven en doen, verkrijgt hij door het bidden van het *Onze Vader*. Zoals het menselijke lichaam rechtop kan gaan en stevigheid heeft door de ruggengraat en het beendergestel, zo krijgt de ziel oprechtheid en stevigheid door het *Credo*. Zoals het menselijk lichaam levenskracht heeft door het bloed, zo ontvangt de ziel levenskracht door het bidden van het *Onze Vader*. Daarom heeft de mens die christen wil worden het *Credo* en het *Onze Vader* nodig in het dagelijkse leven van de ziel, zoals het lichaam alleen leven kan met een ruggengraat en met bloed."

De ene zuil, het *Credo*, klinkt aan het eind van het eerste deel (het evangelie) van de dienst, in de overgang naar het offerdeel. De andere zuil, het *Onze Vader*, klinkt aan het einde van het derde deel (de verwandeling) in de overgang naar het communie-deel van de dienst.

Zo zij het – Zo is het

De priester spreekt het *Credo* als 'antwoord' op het evangelie dat zojuist is gelezen in de dienst. Voordat de evangelielezing begint, neemt de linker ministrant de casula, ook wel kazuifel genoemd, af. Het woord *casula* betekent *huisje*. Het is het huisje van de gemeente die daar bijeen is om met elkaar de dienst te volbrengen, de omhulling van de gemeente engel. De casula wordt afgenomen als teken dat het

Vierde apocalyptische zegel met Jachin en Boaz. Rudolf Steiner (GA 284)

huisje van de gemeente open-
gaat, om zo te verwelkomen
wat daarna als evangeliewoord
vanuit de geestelijke wereld naar
ons mensen toe komt. Als ant-
woord daarop klinkt na de evan-
gelielezing het Credo vanuit ons
als aardemensen naar de geestelij-
ke wereld toe, met als bood-
schap: wij men-
sen, wij geloven
in jullie, wij gelo-

ven in de wereld van de geest, die wij in deze dienst willen dienen.

In de mensenwijdingsdienst spreekt de rechter ministrant een aantal malen de wens, de bede uit dat hetgeen zojuist aan het altaar werd gesproken en gedaan daadwerkelijk waar moge zijn. Dan klinken de woorden: 'Ja, zo *zij* het'. Deze werkwoords-
vorm met wens- of bedekarakter wordt *aanvoegende wijs* genoemd. We kennen
die bijvoorbeeld ook van de wens: 'lang leve de jarige Job'. Dat betekent niet dat de
jarige lang zal leven, maar dat we hem of haar dat toewensen. Eenmaal in elke
dienst klinken de woorden: 'Ja, zo *is* het'. Niet uit de mond van de ministrant, maar
uit de mond van degene die de dienst houdt, de celebrant. Die spreekt deze woor-
den aansluitend aan de zinnen van het Credo die zojuist hebben geklonken. Daar-
mee zegt de celebrant: ik geloof hierin, dit is mijn waarheid, zo is het voor mij.

Stola

Wanneer een kandidaat gewijd wordt tot priester, dan ontvangt die in de loop van
de priesterwijding de gekleurde stola die gekruist wordt over de borst. Daarbij klin-
ken de woorden, dat de kandidaat hiermee de kracht van de priesterlijke waardig-
heid ontvangt.

Wie oog heeft voor details in de mensenwijdingsdienst zal opmerken dat de celebrant bij het spreken van het Credo niet meer die priesterlijke waardigheid van de stola draagt; de stola wordt na de evangelielezing afgelegd, voordat de priester begint met het spreken van het Credo. Dat betekent: degene die daar aan het altaar het Credo spreekt, doet dat niet vanuit de priesterlijke waardigheid, maar als 'ongewijde' kandidaat priester. De celebrant zegt dan ook niet voor allen die daar bijeen zijn 'Ja, zo is het', hier geloof ik in, dit is mijn waarheid. Maar zij of hij spreekt dit louter voor zichzelf uit! Dit laat de mensen in de gemeente, die de dienst mee volbrengen, volledig vrij om zelf innerlijk ook 'ja, zo is het' te zeggen op deze belijdenis, ik geloof hierin. Of misschien vandaag wel even niet, ik twijfel, ik weet vandaag niet zo wat voor mij waar is en waar ik in geloof.

De priester is hierin niet vrij, want elke mensenwijdingsdienst is de celebrant eraan gehouden de woorden 'Ja, zo is het' als bevestiging van het Credo te spreken. Een kandidaat moet dus zo op het priesterschap worden voorbereid, dat zij of hij dit na de wijding daadwerkelijk voor elkaar krijgt. Het Credo is dan ook – veelal onuitgesproken en tussen de regels door – de basale inhoud van de complete priesteropleiding. Wanneer je als kandidaat zo ver bent dat je het Credo als een permanent 'gevaad' hebt aangetrokken en je er tot in al je vezels mee verbonden bent geraakt, dan kun je ook zonder de priesterlijke waardigheid van de stola elke keer weer belijden: ja, zo is het voor mij, hier geloof ik in, hiervoor ga ik door het vuur.

Mantel

Zeven keer per jaar wordt de celebrant bij het spreken van het credo feestelijk omkleed met de mantel van die feesttijd: driemaal met Kerst, eenmaal met Pasen en driemaal met Pinksteren. In de drie kerstdiensten op eerste kerstdag (om middernacht, bij zonsopgang en als de zon naar haar hoogste punt toe gaat) is de kleur van de mantel wit. Bij de dienst op Paasochtend is de kleur van de mantel helder rood. Bij de diensten op eerste, tweede en derde Pinksterdag is de mantel weer wit. Deze zevenheid doet onwillekeurig denken aan de zevenheid van de altaarkaarsen, waarbij de middelste kaars boven de andere zes uitsteekt. Ingebed in dit 'tijdelichaam' tussen het wit van Kerst en het wit van Pinksteren, steekt het rood van Paasochtend helder af: de daad van Christus op Golgotha als de centrale gebeurtenis in de ontwikkeling van de aarde en de mensheid.

Credo van de Christengemeenschap

Eén almachtig geestelijk-natuurlijk Godswezen is de
bestaansgrond van de hemelen en de aarde; vaderlijk gaat het
zijn schepselen voor.

Christus, door wie de mensen de levenshernieuwing van het
stervende aardebestaan verwerven, is tot dit Godswezen als de in
eeuwigheid geboren Zoon.

In Jezus betrad de Christus als mens de aardewereld. Jezus'
geboorte op aarde is een werking van de heilige Geest, die, om de
zondekrankheid aan het lichamelijke van de mensheid geestelijk
te helen, de zoon van Maria tot hulsel van de Christus bereidde.

De Christus Jezus heeft onder Pontius Pilatus de kruisdood
geleden en werd in het graf van de aarde verzonken.

In de dood werd hij de bijstand van de gestorven zielen, die hun
goddelijk zijn verloren hadden; toen overwon hij de dood
na drie dagen.

Hij is sinds deze tijd de heer van de hemelkrachten op aarde en
leeft als de volbrenger van de vaderlijke daden
van de wereldgrond.

Hij zal zich eens verenigen, tot voortgang van de wereld, met hen
die hij door hun gedraging aan de dood van de materie
kan ontrukken.

Door hem kan de helende Geest werken.

Gemeenschappen waarvan de leden de Christus in zich voelen,
mogen zich verenigd voelen in één kerk, waartoe allen behoren
die de heilbrengende macht van de Christus ervaren;
zij mogen hopen op de overwinning van de zondekrankheid,
op het voortbestaan van het mensenwezen en op een behouden
van hun voor de eeuwigheid bestemde leven.

Alsof het de eerste keer is

door Bastiaan Baan (geestelijke in de gemeente Zeist)

Een priester van de Christengemeenschap die tientallen jaren aan het altaar had gestaan zei eens, gevraagd naar zijn ervaringen bij het celebreren: 'Ik sta iedere keer aan het altaar alsof het de eerste keer is. En anders: alsof het de laatste keer is.'

Deze methode, die op alle gebieden van het leven toepasbaar is, behoedt ons voor routine en sleur, de grootste gevaren van dagelijks terugkerende bezigheden. In het levenswerk van de grote filosoof en mysticus Nikolaus von Kues (Nicolaus Cusanus) heeft deze methode een naam gekregen: de geleerde onwetendheid. Nikolaus von Kues heeft er een lang theologisch geschrift aan gewijd: *De docta ignorantia – Over de geleerde onwetendheid*, geschreven in 1440. Daarin gaat hij veel verder dan de scepisis van Socrates, die al schreef: 'Ik weet, dat ik niets weet.' Hij heeft de ervaring van het wetend niet-weten te danken aan wat hijzelf noemt 'een geschenk van boven, van de Vader van het licht, die mij geleid heeft om in geleerde onwetendheid het onbegrijpelijke op onbegrijpelijke wijze te bevatten en uit te stijgen boven datgene, wat van de onvergankelijke waarheden op menselijke wijze kenbaar is.'

Hij heeft op een van zijn zeereizen een filosofische Damascus-ervaring. Met andere woorden: dit besef van niet-weten leidt hem tot een ontmoeting met Christus, de Herrezone. Al klinkt deze ervaring voor de meesten van onze tijdgenoten ver weg en onbereikbaar, we kunnen de methode van het wetend niet-weten in alle omstandigheden van het leven toepassen – vooral waar het gaat om (over)bekende handelingen en woorden.

Ieder woord een oculair

Wie jarenlang met de inhoud van het Credo in de Christengemeenschap heeft geleefd, kan tenslotte de woorden dromen. Elke zin is door en door vertrouwd. Er is, lijkt het, niets nieuws meer onder de zon als de woorden voor de zoveelste keer klinken. Toen Rudolf Steiner aan de stichters van de Christengemeenschap de tekst van het Credo toevertrouwde, sprak hij over een inhoud, zo groot, dat een heel leven niet genoeg is om deze inhoud te bevatten: 'Een extract van alle wijsheid, al het voelen, al het willen van de wereld' (8 oktober 1921).

In de oudste vormen van het Credo kunnen we tot in de melodie en het ritme van de taal iets van deze immense wereld achter de geloofsbelijdenis beluisteren, zoals in enkele zinnen van het Credo van Athanasius (295 – 373):

Uit het Credo van Athanasius (295-373)

Immensus Pater, immensus Filius, immensus Spiritus Sanctus.

Aeternus Pater, aeternus Filius, aeternus Spiritus Sanctus.

Deus Pater, Deus Filius, Deus Spiritus Sanctus.

Hoewel één leven niet genoeg is om dit extract te bevatten, gaf Rudolf Steiner aan dat de inhoud van het Credo de grondslag zou moeten zijn van de opleiding tot priester. Ook al word je geen priester: de regelmatige omgang met het Credo (als enige tekst die we in de Christengemeenschap, samen met het Onze Vader, aan onze leden ter hand stellen) biedt talloze mogelijkheden om telkens opnieuw, alsof het de eerste keer is, te beginnen een enkel woord te bevatten.

'Eén almachtig geestelijk-natuurlijk Godswezen ...' Waarom staat daar het woord één? Kan ik dat woord wáár maken? Hoe kijk ik naar de wereld om mij heen? Ben ik in staat om de eenheid in de veelheid te herkennen? Onmogelijk op het eerste ge-

zicht! We worden juist door onze tegenstrijdige wereld voortdurend uiteen getrokken, om nog maar te zwijgen van het vat vol tegenstrijdigheden in onszelf. Alleen: onder de verwarrende veelheid verborgen, zelfs onder de afgrond van vernietigende krachten, ligt de ene bestaansgrond. Onder de afgrond is de oergrond. Dat is een existentieel levensgevoel, dat je uit dat ene woord van het Credo kunt putten: de bestaansgrond die er altijd, overal zal zijn. Zo kan ieder woord, iedere zin een oculair worden, waar doorheen je de wereld om je heen met andere ogen leert zien.

'Shield of the Trinity' (Scutum Fidei), Kerver
Book of Hours, 1507

Dubbele boekhouding

Een tijdgenoot van Rudolf Steiner heeft de methode van de geleerde onwetendheid een leven lang beoefend, dankzij de aanwijzingen die zijn leer-

meester hem op jonge leeftijd gaf. Steiner gaf aan Ehrenfried Pfeiffer (1899-1961) de opdracht om zo te studeren en werken, dat hij een dubbele boekhouding bijhield. Tijdens zijn studie chemie en fysica moest hij een dagboek aanleggen: op de ene bladzijde schreef hij wat de reguliere wetenschap leert over een bepaald verschijnsel, op de tegenoverliggende bladzijde wat de antroposofie hierover zegt. In plaats van speculaties, theorieën of hypothesen ging het uitsluitend om feiten en fenomenen.

De diepgewortelde neiging om voor alle verschijnselen een verklaring te geven moest plaats maken voor kijken, observeren, vragen stellen, wachten tot – vroeg of laat (meestal laat!) – de fenomenen zich uitspraken en tot inzicht leidden. 'Het vraagt moed om te leven in een wereld die ervaren kan worden, maar niet uitgelegd. Zo gauw de fragmenten van onze kennis op de juiste plaats vallen, weten we. Hogere wezens, zo wordt gezegd, leven in de aanbidding, in de aanschouwing van God. Ze denken of speculeren niet over God, maar ze kennen God terwijl ze Hem zien. Zo kunnen wij in de aanschouwing van de wereld om ons heen leven, maar we hoeven over deze wereld niet te speculeren', aldus Ehrenfried Pfeiffer in *Ein Leben für den Geist* (Thomas Meyer, Basel 1999).

Op zo'n manier leven met het Credo, leven met de sacramenten, dat maakt dat we met andere ogen leren kijken, met andere oren leren luisteren, alsof het de eerste of de laatste keer is.

'De drievoudige Godheid', fresco (15e eeuw). Kathedraal S. Maria Assunta, Atri (Italië)

Johannestijd

Hartewarme dank

door Marjolein te Pas (geestelijke in de gemeente Driebergen)

Jaren geleden was er een tentoonstelling in Kunstmuseum Den Haag met schilderijen van Mark Rothko (1903-1970). Zijn doeken bestaan uit grote kleurvlakken en heten bijvoorbeeld 'rood', 'blauw' of 'oranje-geel'. Eén schilderij had als titel 'zwart' en voor dat doek heb ik lange tijd gestaan. Hoe langer ik ernaar keek, des te meer begon het zwart te spreken.

Door een licht op het doek werd zichtbaar gemaakt dat Rothko het zwarte vlak uit vele lagen kleur had opgebouwd. Die kleuren, streepjes en draadjes rood, blauw, geel, groen, paars, schemerden door het zwart heen. Het zwart bleek uit alle kleuren van de regenboog te bestaan. Rothko's schilderij werkte zo dat het mij niet alleen een bepaald gevoel gaf, maar het zette me ook aan het denken.

Doorschemerende kleuren

Als mens beleven we mooie en gelukkige momenten, maar ook perioden die je niet anders kunt omschrijven als donker of zelfs zwart. Bijvoorbeeld in je persoonlijk leven, doordat je te maken krijgt met verlies, doordat je niet meer weet hoe verder, doordat je alle houvast kwijtraakt; je gezondheid, je werk, je huis, je hoop op toekomst.

Mijn gedachten gaan vaak uit naar degenen die op dit moment waar ook ter wereld in oorlogsgebied leven. De gemeenten en priester-collega's in Oekraïne, in Kiev en Odessa, leven al twee jaar in nauwelijks voorstelbare omstandigheden. Tegelijkertijd, midden in de duisternis, in dat zwart, wordt daar de mensenwijdingsdienst gehouden, gaan zoveel mogelijk activiteiten door, zijn er tentoonstellingen, wordt er in de tuin gewerkt, zijn er projecten voor kinderen, vluchtelingen, gewonden en ouderen. De voordrachten blijven plaatsvinden, half fysiek, half online. Er is naast of in de donkerte door zoveel leed en dood, zoveel oprichtingskracht.

Iemand die in Odessa de hele nacht in doodsangst wakker had gelegen vanwege raketexplosies in de buurt, stond de volgende morgen 'gewoon' te ministreren. Gewoon is in dit geval natuurlijk buitengewoon en een vorm van ondanks alles opstaan. Is dit wat Mark Rothko wilde zeggen met zijn schilderij? Liet hij daarom de kleuren doorschemeren in het zwart? Je kunt in ieder geval concluderen dat er ver-

'Black', Mark Rothko (1969)

schillende lagen zijn in ons menselijk bestaan, die dwars door het zwart van uiterst moeilijke omstandigheden oplichten, naar de oppervlakte komen.

We zorgden voor elkaar

Toen ik het bovenstaande aan een groep mensen vertelde, sprak één van hen mij aan en zei: "Mijn moeder was joods en heeft het concentratiekamp overleefd. Als mensen tegen haar zeiden: 'Wat vreselijk en wat erg dat u dit mee moest maken!' en haar louter als slachtoffer betitelden, werd zij altijd heel erg boos. Ja, het was een uiterst zwarte tijd en er zijn onvoorstelbaar verschrikkelijke dingen gebeurd, maar zei zij: 'Vergeet niet dat er ook daar vriendschappen ontstonden, we met elkaar zongen. We vertelden elkaar verhalen of gedichten, we deelden alles, zorgden voor elkaar.' Toen je over Rothko's schilderij vertelde, voelde mijn moeder plotse-ling heel dichtbij. Dit is dus wat zij bedoelde!"

De Amerikaanse psychologe Edith Eva Eger (1927) vertelt opmerkelijk genoeg een eender verhaal. Zij was zestien jaar oud toen zij in 1944 samen met haar ouders en oudere zus Magda naar Auschwitz werd gedeporteerd. Haar ouders werden direct

na aankomst naar de gaskamer gestuurd; Edith werd gedwongen voor Josef Mengele, de kamparts, te dansen. In de veewagen, onderweg naar Auschwitz, had haar moeder nog tegen haar gezegd: 'Onthoud dat niemand jouw eigen gedachten van je afpakken kan'. 'Zelfs toen ik voor Mengele danste, beseftte ik: ik ben vrij, hij niet'. Na haar optreden wierp hij haar brood toe dat ze vervolgens met de andere meisjes deelde. Toen zij een jaar later op dodenmars van Mauthausen naar Günskirchen, een afstand van ongeveer 55 kilometer, van uitputting niet verder kon lopen, droegen haar eveneens verzwakte lotgenoten haar, samen met Magda, verder. De omstandigheden in Günskirchen waren zo slecht dat ze gras moest eten. Toen het Amerikaanse leger het kamp bevrijdde, woog Edith nog maar 32 kilo; ze had een gebroken rug, buiktyfus, pleuritis en longontsteking. Ze overleefde wonderwel, trouwde met Béla Eger en emigreerde naar Amerika. Edith en Béla kregen drie kinderen.

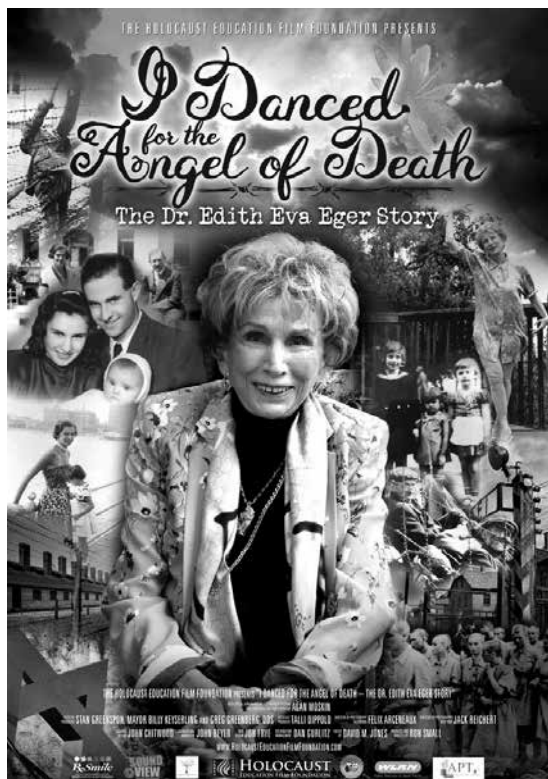
Kiezen voor liefde en hoop

In een interview zei Edith: "Ik vergeet nooit wat ik heb meegemaakt, niemand hoeft mij daaraan te herinneren...Ik vraag me weleens af: hoe heb ik het overleefd? (-) Auschwitz is mijn gekoesterde wond. Ik verzet me er niet meer tegen, ik ontken niet meer dat die wond er is. Een deel van mij is in Auschwitz gebleven, maar niet mijn beste deel. (-) Vergeving? Voor mij is vergeving niet: ik vergeef jou voor wat je mij hebt aangedaan, maar ik geef mijzelf het geschenk dat ik het verleden loslaat. Kun je dat niet, dan blijf je gevangen. Ik kies voor vrijheid."

In haar boek *Het geschenk* beschrijft zij wat vrijheid voor haar inhoudt: "Je vindt geen vrijheid als je bagatelliseert wat er is gebeurd, of als je probeert te vergeten. Maar herinneren en erkennen is heel iets anders dan blijven hangen in schuld, schaamte, woede, wrok of angst over het verleden. Ik kan de realiteit van wat er is gebeurd onder ogen zien en weet dat ik, hoewel ik dingen en mensen heb verloren, nooit ben opgehouden om te kiezen voor liefde en hoop; om te kiezen, zelfs te midden van zoveel lijden en machteloosheid. Ik kon me richten op de dingen die ik in gedachten hield. Ik kon bewust reageren in plaats van reactief te zijn. Auschwitz bood de gelegenheid om mijn innerlijke kracht en macht te ontdekken. Ik leerde te vertrouwen op delen in mijzelf waarvan ik anders het bestaan niet had geweten."

Het leven is een geschenk

In haar werk als psycholoog heeft Edith Eger vele cliënten met traumatische ervaringen geholpen. Zij leerde hen dat verdriet en vreugde tegelijk kunnen bestaan, over de verschillende lagen in het leven. "We kunnen gewond zijn en tegelijk heel, ondanks verlies, geluk en vervulling vinden. Het gezegde luidt: 'De tijd heelt alle

Filmomslag 'I danced for the angel of death', Edith Eger

wonden', maar daar ben ik het niet mee eens. De tijd heelt niet. Het gaat erom wat je met die tijd doet. We kunnen ervoor kiezen het geschenk in ons leven te vinden. Het leven, zelfs met alle onvermijdelijke trauma's, pijn, verdriet, ellende en dood is een geschenk. Je kunt het leven vieren door in alles wat er gebeurt op zoek te gaan naar het geschenk, zelfs in de dingen die moeilijk zijn, waarvan je niet zeker weet of je ze kan overleven."

"Vier het leven; leef met vreugde, liefde en passie. Ik kan niet zeggen dat alles wat er gebeurt een reden heeft, dat onrechtvaardigheid of lijden een zin heeft. Maar ik kan wel zeggen dat pijn, ontberingen en lijden geschenken zijn die ons helpen groeien en

waarvan we kunnen leren, waardoor we kunnen worden wie we zijn."

In dit leven tot nu toe heb ik gelukkig niet zulke zware tijden meegemaakt als hierboven beschreven. Ik heb wel, net als iedere mens, pittige perioden gekend die ik als donker zou willen omschrijven. Maar van jongs af aan mocht ik steeds weer beleven dat er verschillende lagen in het menszijn bestaan die door pijn, verdriet en eenzaamheid heen kunnen oplichten. Zij kleuren mijn leven. Ik laad mij eraan op, ze vormen mij om, openen mijn ogen, mijn oren; ik leer opnieuw kijken, luisteren, leven. Ik ervaar ze als een gave, een onnavolgbaar geschenk van hogerhand. Dat is wat ik voel en waaraan ik denk, wanneer ik in de feesttijd van Johannes de woorden uit het epistel tot de Vadergod mag uitspreken: hartewarme dank.

Op de groei

In de serie 'Op de groei' komen uiteenlopende aspecten van de religieuze opvoeding – van voor de geboorte tot na de puberteit – aan de orde. De naam van de serie duidt zowel op de groei van het kind, als op de groei die de opvoeder zelf gaandeweg doormaakt. Ditmaal schrijft Lyanne Korf, moeder van een negenjarige dochter, over de eerste zin van het Credo, als inspiratie in de opvoeding.

Omdat Hij voor mij zorgt ...

door Lyanne Korf, gemeente Zutphen

Vorige week vroeg mijn dochter (9 jaar) terwijl ze op de bank heen en weer sprong: "Wie is jouw held?" Deze vraag maakte een stroom van gedachten bij me los: wat bedoelt ze, wat moet ik met deze vraag, moet ik het politiek benaderen of bedoelt ze eerder een idool? Of iemand als Rudolf Steiner of een ander 'goed mens'? Ik wist me even geen raad dus antwoordde eerlijk: "Ehm, dat weet ik niet zo één twee drie, daar moet ik even over nadenken." Maar misschien was het niet eens haar bedoeling een antwoord van mij te krijgen want toen ik bleef zwijgen kwam haar nuchtere constatering: "De mijne is God!"

Oef, dat was een mooi momentje, ik heb het meteen opgeschreven en begin er nu dit artikel mee. Want waar ik als volwassene heel ingewikkeld over kan doen is het voor kinderen gelukkig vaak verrassend simpel en helder. Haar held is God. En dat is fijn om te horen.

Het is er al

Toen mij gevraagd werd iets te schrijven voor *In beweging* en ik hoorde dat het thema van die uitgave over het Credo zou gaan, kwamen er herinneringen boven aan de lessen over het Credo op het priesterseminarie in Hamburg. Werkgroep is een beter woord, want we kregen niet alleen les maar leerden de tekst zo letterlijk mogelijk te doorgronden. Toen ben ik het Credo echt gaan waarderen. Daarvoor ervoer ik de tekst als rijk en krachtig, maar ook heel ingewikkeld. De eerste zin alleen al is zo allesomvattend en machtig, maar beschrijft bij nadere beschouwing precies wat er in een kind dat net uit de hemel is gekomen nog heel puur en onbevangen aanwezig is. En het kan ons als volwassene het vertrouwen geven, dat van ons niet zozeer gevraagd wordt om een kind godsvertrouwen bij te brengen of

anderszins iets te leren over God, maar juist om vooral niet te veel te doen in dat opzicht. Het is er al en behoeft misschien alleen een beetje voeding en vooral vertrouwen.

Ik wil hier nog wat dieper op ingaan aan de hand van die eerste zin uit het Credo. *Eén almachtig geestelijk-natuurlijk Godswezen, is de bestaansgrond van de hemelen en de aarde; vaderlijk gaat het zijn schepselen voor.* Eén, met dit krachtige woord begint het. Het is de wereld waar we vandaan komen, waar alles heel is. En waar we nog steeds toe behoren. Op aarde vallen we uit elkaar in het fysieke, worden geboren als vrouw of man, leven in een wereld van tegenstellingen: donker en licht, dag en nacht, sympathie en antipathie etc. Maar dit eerste woord is de Eén waar we uit geschapen zijn en waar we nog deel van uitmaken.

De pasgeborene komt daar net vandaan en via de tastzin gaat het kind zichzelf beleven als afgescheiden van de wereld, dat is een langzaam proces. Het jonge kind zal nog een tijdlang sterk in de nabootsing leven, want het ervaart zichzelf nog niet als een op zichzelf staand individu. Wanneer de juf haar armen optilt, zullen

veel kinderen dat als vanzelf meedoen, hun gebaar versmelt met het gebaar van de leerkracht. Het kind is nog één met de Eén. Op de vrijeschool ontstaat bij rekenen alles uit de één. Twee ontstaat uit het delen van één, bijvoorbeeld een pizza die door-midden wordt gesneden en zo verder: nogmaals doorsnijden dan heb je vier stukjes etc. Zo blijft elk deel altijd deel van het geheel.

Zonder titel, Lyanne Korf (2022)

De grond van ons bestaan

En dan komt er nog iets bij, de Eén is almachtig. Eén almachtig ... Een krachtige beweging ontstaat door de samenstel-

ling van deze woorden. De Eén is vol en rond en heel in zichzelf maar krijgt een beschrijving: almachtig. Waar we rusten in de heelheid van het Eén, komt er beweging door het woord almachtig. Wat betekent almachtig zijn? Voor het kind is het vanzelfsprekend, het godswezen kan alles, is almachtig. Dat is voor een volwassene veel moeilijker te begrijpen (waarom zijn er dan oorlogen? etc.). De almacht zit hem juist in het vrij laten en tegelijkertijd er altijd zijn; door deze twee voorwaarden is ontwikkeling mogelijk. Als we iets van die kinderlijke onbevangingheid weer terug kunnen roepen wekt het almachtig zijn eerbied, en dat is een heilzaam gevoel.

En wat is één en almachtig? Een *geestelijk-natuurlijk Godswezen*. Het wezen waar het over gaat is geestelijk en fysiek, tastbaar en tegelijk onstoffelijk. Er bestaat geen materie zonder geest, en geen geest zonder de stof. In de spreuk die ik met mijn dochter 's avonds voor het slapengaan uitspreek klinkt hetzelfde: 'Van het hart tot in de handen voel ik hoe Zijn adem gaat'*. Zijn adem gaat door alles heen, het is het Godswezen dat in de materie leeft, daardoorheen waait. Dat hier Godswezen wordt gezegd en niet kortweg 'God' geeft nog meer beweging. Het geeft ruimte, God staat verder van mij af, een wezen is levender, er is beweging mogelijk, vrijheid.

Dit Godswezen is *de bestaansgrond van de hemelen en de aarde*. Het is de grond van ons bestaan, waarop wij rusten, waarop wij lopen, leven, lijden en scheiden, samenkomen en vreugde beleven. En daarin zijn hemel(en) en aarde één. *Vaderlijk gaat het zijn schepselen voor*. Al het zijn, alles bevindt zich in en op de bestaansgrond. En dan maakt het Godswezen zich daarvan los en gaat ons voor. Dan wordt het vaderlijk, dan ben ik niet meer vanzelfsprekend met hem verbonden want ik kan hem ook *niet* volgen, ik kan afbuigen, daar is weer de vrijheid van de mens, hoewel ik toch altijd deel blijf van de bestaansgrond van de Eén.

Vreugde tonen

Zo kan deze eerste zin ons inspireren: met welke houding en intentie gaan wij dagelijks met kinderen om? Natuurlijk kan een spreuk voor het eten en slapen gaan zowel kind als volwassene ondersteunen in deze zielenhouding, net als de Zondagsdienst voor de kinderen. Maar veel meer is er niet nodig. Het kind is zowel in de hemel als op de aarde deel van het Godswezen en ervaart zichzelf als zodanig. Dat hoef je alleen maar in kleine dingen te bevestigen. Door een spreuk voor het eten en slapen gaan te zeggen, maar ook door vreugde te tonen over de wereld om ons heen.

De laatste tijd probeer ik vaker mijn gedachten uit te spreken over kleine dingen die mij opvallen of verrassen: "O leuk, ze hebben hier bloemenperkjes aangelegd; kijk

*Vreugde in de natuur. Uit: De Wortelkindertjes,
S. von Olfers*

een regenboog, helemaal rond, dat brengt ons vast geluk!; wat hebben de kinderen het Water mooi gespeeld in het toneelstuk van Mozes". Heerlijk om te zien hoe mijn dochter ervaart van dergelijke bevestiging (als ze het al niet eerder heeft gezien dan ik): "O ja! Inderdaad, wat mooi!" Daarin helpt mij deze eerste zin van het Credo te 'leven' en voor te leven, heel eenvoudig Gods schepping, onze bestaansgrond die één en almachtig is, elke dag weer zien en erkennen en bewonderen in de natuur, in andere mensen, in de dingen die gebeuren.

Wat later vroeg ik mijn dochter nog waarom haar held God is. "Omdat Hij heel veel kan. En omdat Hij voor mij zorgt", was het antwoord. Wat

een simpele overgave en vertrouwen heeft ze, daar kan ik nog wat van leren. En dit te horen is ook een geruststelling. Dat wanneer ik, zoals zo vaak, het gevoel heb dat ik tekortschiet in mijn aandacht, manier van opvoeden, te weinig aanwezig ben, of dingen helemaal verkeerd doe... er gelukkig nog iemand is die voor haar zorgt, en dat is uiteindelijk nog veel belangrijker dan wat ik voor haar kan doen.

** Spreuk van Rudolf Steiner: Van het hoofd tot aan de voeten, ben ik naar Gods beeld gemaakt.*

Zie bijv. 'Spreuken, gedichten en liedjes voor kinderen', Uitg. Christoffor.

Of <https://spreuken.antrovista.com/>

Onder de zon - Jongeren

Tijd voor afscheid

door IJsbrand Terpstra (penningmeester bestuur Helios
- Kampen van de Christengemeenschap)

Na ruim dertien jaar is het tijd om afscheid te nemen als vrijwilliger bij Helios. Daar was ik opeenvolgend staf lid, kampcoördinator, taakgroep lid en bestuurslid. Inmiddels ben ik dertig jaar en dus schrijven de reglementen mijn afscheid voor: 'een bestuurslid is niet ouder dan dertig jaar'. Maar daarnaast voelt het ook als een goed moment om te stoppen als vrijwilliger. De kamporganisatie is volgens mij namelijk zo succesvol omdat er telkens ruimte is voor een nieuwe generatie, ook al is afscheid nemen niet gemakkelijk.

Voor sommige mensen klinkt dertien jaar misschien pas als een begin: ik ken genoeg mensen die al veel langer actief zijn in een kerk van de Christengemeenschap en dat ook nog wel even zullen blijven. Waar het in dit geval om gaat, is dat de jaren als jongvolwassene tussen de 18 en 30 jaar heel vormend zijn en voor een belangrijk deel bepalen wie je wordt. Het zijn de jaren van studeren, reizen, relaties aangaan. In die belangrijke periode zijn de kampen voor mij altijd een rode draad geweest.

Ervaringen van onschatbare waarde

Al van jongs af aan ga ik 's zomers op kamp. Eerst naar de Ardennen (vakantievierkamp en kinderkamp) en later naar Ameland (kitecamp) en de Friese meren (zeilzwerfkamp). Het was dan ook een logische stap om me zodra het kon aan te melden als staf lid. Zonder pedagogische ervaring, maar met veel enthousiasme en nieuwsgierigheid, zin om met gelijkgestemden de zomer door te brengen. Ik kwam in de staf van Kinderkamp Rogery terecht, met veel ervaren vrijwilligers om naar op te kijken. Zij namen me aan het handje tijdens de voorbereiding en op kamp kreeg ik het vertrouwen om zelf te proberen, te leren en vooral om maar gewoon te doen.

Over de jaren heb ik zo alle kneepjes van het staf lidmaatschap geleerd. Hoe zorg je dat een groep van zeventig kinderen stil is en naar je luistert? Wat doe je als het op een dag begint met regenen en dat de rest van het kamp niet meer stopt? Al doende leert men, zullen we maar zeggen. Ook heb ik leren zorgen voor kinderen met

heimwee en geleerd om als coördinator leiding te geven aan leeftijdsgenoten en het kamp samen met hen te evalueren. Stuk voor stuk ervaringen van onschatbare waarde.

Na mijn eerste jaren als staflid, werd ik lid van de Taakgroep Communicatie. Ik leerde hoe je door het jaar heen professionele contacten onderhoudt, in mijn geval over websites en databases. Als penningmeester van het Helios bestuur leerde ik in de jaren daarna wat de rol van geld is. Hoe zorg je ervoor dat ruim 200.000 euro per jaar op een goede manier de organisatie instroomt en ook weer aan de juiste dingen wordt uitgegeven? Gesprekken daarover met stafleden, kampelingen en ouders leerden me dat geld uiteenlopende kwaliteiten heeft en dat honderd euro voor de één een heel andere waarde heeft dan voor de ander.

Iedereen is lerend

Het zijn stuk voor stuk lessen die ik nergens beter had kunnen leren dan bij Helios. Dat geldt volgens mij ook voor andere vrijwilligers, die bijvoorbeeld hebben geleerd onze terreinen te onderhouden of beginnende coördinatoren te begeleiden. Het overdragen van kennis aan nieuwe vrijwilligers is – zonder dat je het echt doorhebt – een vast onderdeel van wat we doen. Het is daarbij volgens mij de kunst om wel voldoende kennis over te dragen, maar ook de ruimte te laten voor de creativiteit en nieuwe ideeën van enthousiaste nieuwelingen. Zonder die ruimte wordt het vrijwilligerswerk namelijk plichtmatig en leeg.

In de afgelopen jaren voerde ik als penningmeester meerdere gesprekken met oudere vrijwilligers die aangaven dat wat ze altijd deden als vrijwilliger, zoals het verzorgen van de muziek of onderhouden van een terrein, nu hun werk is geworden. Tegelijkertijd werd hun tijd schaarser en geld noodzakelijker. De logische vraag die daar dan uit volgde: kan de kennis, kunde en tijd die ik bij Helios inbreng worden beloond met geld? De conclusie in die gesprekken: volgens mij is het tijd om na te denken over je afscheid.

Want als dat wat je al kunt de overhand neemt ten opzichte van dat wat je nog wilt leren, begint het bij Helios te wringen. Wat de organisatie namelijk zo interessant maakt voor jonge mensen, is dat iedereen lerend is en dat je de ruimte krijgt om het verkeerd te doen. Mensen die 'weten hoe het moet' passen daar niet bij. Want hoewel je veel kennis en ervaring toevoegt, verlies je op een gegeven moment de kracht om anderen datzelfde te laten opdoen.

Mijn afscheid vindt plaats op het hemelvaartweekend in de Ardennen, maar daarna laat ik Helios vermoedelijk niet helemaal achter me. Over een aantal jaren zou zich voor deze jonge vader zomaar een nieuwe leercurve aan kunnen dienen: mijn kind toevertrouwen aan een groep jonge, zich volop ontwikkelende mensen. Dat

wordt vast net zo lastig als toen ik die verantwoordelijkheid als stafleid voor het eerst kreeg, en met een knoop in mijn maag aan het kamp begon. De kunst zal zijn om alles wat ik de afgelopen dertien jaar heb geleerd – wetende wat er allemaal mis zou kunnen gaan – voor mezelf te houden en de vrijwilligers van dan de kans te geven om hun eigen ervaringen op te doen. Daarvoor zal ik op mijn beurt vast nog veel moeten leren.

*Deelnemers aan een jeugdkamp in de Belgische Ardennen met stafleid IJsbrand,
bij vallende avond*

Kennismakingsinterview

In 'In beweging' komen de nieuw gewijde priesters in ons bewindsgebied aan het woord. Eerder waren dat Jeroen Benschop en Liga Skujina. Deze keer: Loes van den Heuvel.

Verbinding zoeken

Thom Kloes (gemeente Zeist) in gesprek met Loes van den Heuvel (geestelijke in de gemeente Driebergen)

Als jong kind bezocht Loes kerken tijdens vakanties. Kerken waren voor haar ouders cultureel en kunstzinnig interessant, zonder dat ze voor hun persoonlijk nog een religieuze betekenis hadden. Zij hebben zich ooit uit de (katholieke) kerk laten uitschrijven. Maar toen Loes bijna drie jaar was, belandde het gezin in Limburg, in een dorp waar alleen een katholieke school was. Zo kwam het dat ze op de lagere school dagelijks het 'Wees gegroet Maria' opzei, wat daar toen gebruikelijk was. Dit opzeggen had voor haar destijds geen religieuze betekenis. Bij de overgang naar de middelbare school verhuisde het gezin naar Leiden, waar het, als de stad van haar moeders familie, heel vertrouwd voor haar was. In haar middelbare schooltijd ging Loes sterk op zoek naar verbinding en worstelde ze met vragen als 'wat is de waarheid?'.

Op welke manier zocht je naar verbinding en waarheid?

In die tijd probeerde ik dat vanuit het denken, vanuit een filosofische denkwijze. Hoe kan ik de ene gedachte verbinden met de andere, hoe kan ik mijn denken verruimen, wat is waar? Ook in het contact met leeftijdgenootjes zocht ik het liefst naar het wezenlijke; gewone *smalltalk*, daar was ik niet goed in. We zijn hier toch om iets anders te zoeken! Maar dat andere had nog geen religieuze invulling.

Na de middelbare school wilde ik geneeskunde studeren en werd ingeloot in Rotterdam. Ik verslond al die boeken. Hoe het in het lichaam allemaal werkte vond ik razend interessant en zeker ook al die verbindingen tussen wat ik 'ziel' noemde en het lichaam. Wat me ook bezighield was de vraag hoe het kan zijn dat er in alternatieve geneeswijzen zo anders wordt gehandeld, terwijl we toch naar dezelfde verschijnselen kijken. Hoe kan ik die verschillende benaderingen met elkaar verbinden?

Wat deden zulke vragen met je?

Ik ging een stage regelen in Duitsland aan de universiteit van Heidelberg. Daar heeft de afdeling gynaecologie zich verbonden met een alternatieve polikliniek. Tijdens die stage ging ik niet alleen vanuit het denken, maar ook gevoelsmatig bruggen maken, bijvoorbeeld door een begrip als 'energie'. Ik ontdekte verder dat achter de traditionele Chinese geneeskunde een heel wereldbeeld schuil gaat dat de maatschappij doordrenkt. Maar ik merkte ook dat ik zó niet Aziatisch ben, dat ik na de afronding van de stage iets ging zoeken dat meer zou aansluiten bij mijn westerse instelling. Dat ontdekte ik in de antroposofische geneeskunde. Daarin vond ik ook een heel wereldbeeld dat klaar lag om te exploreren.

Waar toe leidde dat?

Het ontdekken van de antroposofische geneeskunde viel samen met het begin van mijn moederschap. De weg naar de antroposofische geneeskunde heb ik stap voor stap veroverd. Maar het moeder worden en de zorg voor kinderen, dat werd vanuit een heel andere bron gevoed. De begeleiding bij het antroposofisch consultatiebureau en uitwisseling met andere ouders, daar kon ik vanuit mijn gevoel zo instappen. Als huisarts ben ik op zoek gegaan naar een therapeuticum om in te werken. Zo kwam ik in Utrecht terecht. Het was geweldig om daar samen te werken met verpleegkundigen, euritmitherapeuten, fysiotherapeuten en anderen. Dat heeft me zo verrijkt! Christus, die volgens mij centraal stond in de antroposofie, zou ik wel nooit bereiken, dacht ik vanuit mijn niet-religieuze opvoeding. Maar door de antroposofische geneeskunde, door als arts mensen te ontmoeten en je af te vragen wat die ander nodig heeft, werd de 'andere wereld' zo reëel, want je werkt er gewoon mee.

De religieuze stroming kwam op gang toen ik werd uitgenodigd met anderen in de Stille Week Emil Bock te lezen. Ik merkte dat de uitwisseling van die inhoud veel betekenis heeft voor het leven nu. Welke opgaven hebben wij nu als mensen? Dat is belangrijk, dat kon ik heel sterk voelen. Zo ook voelde ik me heel sterk verbonden met het lijden van Jezus voorafgaand aan zijn doop. Hij is op zoek naar aansluiting met de geestelijke wereld die van het aardse afgesneden is. Hoe kunnen we ons persoonlijk en als mensheid weer verbinden? Er was een eerste nog heel prille Christuservaring in mij. Ik kon die ervaring nauwelijks woorden geven, maar had sterk het gevoel dat dit de wereld in moest en dat ik wilde helpen dit de wereld in te brengen.

Een nieuwe stap

Nadat in de vrijeschool waarop onze kinderen zaten, de kinderhandelingen al gauw waren beëindigd, attendeerde iemand me op de kinderdienst in de Christenge-

meenschap. Zo kwam ik ook zelf in de Pauluskerk terecht. Tijdens de eerste mensenwijdingsdienst die ik bijwoonde, was de aanwezigheid van Christus een realiteit voor me. De dienst was zo groots dat het me maandenlang vervulde.

Inmiddels viel er als huisarts nog meer dan voldoende te doen, maar ik werd ziek. Al herstelde ik, het lukte me niet om weer volledig in het werk in te stappen. Ik merkte dat ik een nieuwe stap moest zetten. Dat werd de beroepsbegeleidende priesterop-leiding aan het seminarie in Hamburg. Het was intrigerend daar steeds weer vernieuwing en verdieping te ontmoeten, en dan te zien hoe je dat kunt inbrengen in je leven in Nederland. En omgekeerd: met vragen en impulsen weer naar het semina-rie gaan. De opleiding was doordrenkt met die mooie, vruchtbare beweging.

Priester zijn

Wat voor mij als priester anders is dan destijds als arts, is dat ik nu vanuit mijn le-venskrachten met de ander verbonden ben. Als ik bijvoorbeeld een stervende bege-leid als priester, gaat een stuk van mij mee in het proces, dat degene die stervende is en overlijdt ook doormaakt. Als gemeenschap zijn we ook op die laag met elkaar verbonden, de laag waarop je processen van elkaar meemaakt en meedraagt. Dat vraagt steeds om een 'schone' ruimte tussen elkaar. Die ruimte en die levensverbin-ding goed onderhouden is een opgave. Ik denk dat onze sacramenten hierin gene-zend werken en maken dat we dit met elkaar kunnen doen.

Boeken

Voor wie doe ik het eigenlijk?

Leven met Persephone en de toekomst van de plantenwereld

Edith Lammerts van Bueren

Uitg. Pentagon, €30, 198p.

door Marianne de Nooij (bioloog, geestelijke in de gemeente Amsterdam)

'Voor wie doe ik het eigenlijk allemaal?' Deze vraag stelde Edith Lammerts van Bueren (hoogleraar biolo-

Leven met Persephone

*en de toekomst
van de plantenwereld*

Edith Lammerts van Bueren

PENTAGON

gische plantenveredeling aan de Landbouwniversiteit Wageningen) zichzelf mismoedig, nadat iemand op een symposium felle kritiek had geuit op het afwijzen van genetische manipulatie in de zaadveredeling door de biologische landbouw; want zonder gentech kon je de wereldbevolking vandaag de dag toch immers niet meer gevoed krijgen. Het was niet lang voor haar pensionering. De vraag 'Voor wie ...?' liet haar niet los en met hulp van een gesprekspartner ging ze op zoek, meditatief terugkijkend in haar biografie, die gevuld is met wetenschappelijk onderzoek naar overerving in het plantenrijk; ook terugkijkend op haar kindertijd. En zo brak op een onverwacht moment als een inslag het besef door: Persephone is mijn engel, deze godin is het voor wie ik me mijn hele leven heb ingezet voor het wel en wee van de plantenwereld.

In opeenvolgende hoofdstukken werkt Edith uit hoe Persephone – die in lente en zomer op aarde werkzaam is bij haar moeder Demeter en in de herfst en winter in de onderwereld van het rijk van Hades woont – natuurwezens als haar helpers heeft. En hoe in het jaarverloop de kracht van deze engel doorwerkt in de veldpreparaten van de biologisch-dynamische landbouw. Hoe Persephone in de Middeleeuwen in Chartres werd vereerd als de godin Natura. En hoe Persephone, in haar jaarlijkse ritme van sterven in het rijk van Hades en weer opstaan in het rijk van Demeter, een diepgaande relatie tot het Christuswezen heeft.

Wat mij raakte en ontroerde in dit boek is hoe deze natuurwetenschapper, naast de natuurwetenschappelijke methodes die zij voor veel van haar veredelingsonderzoek heeft toegepast, nu zo dapper een zuiver geesteswetenschappelijke meditatieve onderzoeksweg is ingeslagen met de vraag naar de genius ('voor wie doe ik dit?'), die haar in haar levenswerk heeft geïnspireerd en geleid. Het moedigt de lezer aan om zelf ook eens met de vraag te gaan leven: waarvoor loop ik me het vuur uit de sloffen? Voor mezelf: het geld, de status? Of voor een ander, en zo ja, voor wie dan? Welke mens op aarde, welke gestorvene, welk engelwezen, welke godheid is mijn genius, door wie ik dingen durf en kan, die ik op eigen kracht niet voor elkaar zou krijgen?

Internationaal

Nieuwe Spaanse vertaling van het Lukasevangelie

door Maarten de Gans (geestelijke met emeritaat, Buenos Aires)

Vanuit de Spaanstalige wereld beken, zijn de Nederlanders en Vlamingen in de Christengemeenschap bevoorrecht, want jullie hebben al sinds generaties een vertaling van het hele Nieuwe Testament, die rekening houdt met het spirituele gehalte van deze teksten. En sinds enige jaren nóg meer

bevoorrecht, want nu staat het iedereen vrij, uit meerdere vertalingen te kiezen; of ook, om het innerlijke gehalte van het Grieks nader te komen, beide vertalingen naast elkaar te lezen en ze wederkerig als aanvulling te nemen. Want vertalen is kiezen.

De grote rijkdom van de oorspronkelijke Griekse woorden is in moderne talen zelden geheel gedekt met een zogenaamde 'vertaling'. En dan wordt het ook onmiddellijk duidelijk, dat het subjectieve begrip van de vertaler zichtbaar wordt in elke zin. De ontwikkeling van de oude heilige talen, met de grote aurische uitstraling van elk woord tot aan de huidige intellectualiteit, weerspiegelt de zondeval; en het is niet te zeggen dat die beter niet had moeten plaats vinden, ook al zou je dat misschien soms wel willen zeggen.

Zondeval

Het Nederlands heeft nog elementen die het Spaans al niet meer heeft, zoals genitiefvormen (die aan het verdwijnen zijn maar toch hardnekkig onder bepaalde omstandigheden blijven bestaan tot nu toe), die in het Spaans uitsluitend met voorzetsels uit te drukken zijn. En heel belangrijk: zelfstandige naamwoorden kunnen niet verbonden worden ('zondekrankheid', in het Spaans: 'krankheid van de zonde'). Als je zo wilt, kun je zeggen dat het Spaans nog iets meer in de zondeval kwam; en het Nederlands weer meer dan het Duits, waar nog velerlei verbuigingen bestaan die in het Nederlands al niet meer leven.

In het dagelijkse werk als geestelijke in de gemeente, met de mensen, is de hulp van een vertaling zoals boven bedoeld onschatbaar. In het Spaans bestaat er een protestantse klassieke vertaling, uit de tijd van de reformatie,

vergelijkbaar met de Statenvertaling. In de rooms-katholieke kerk werd geprobeerd, tot aan de helft van de twintigste eeuw, het lezen van de bijbel door de leken te verhinderen. In Nederland, met zijn ongeveer halve protestantse bevolking, was dat al lang niet meer goed mogelijk onder intellectuele katholieken; maar mijn Spaanse vrouw vertelt, dat haar katholieke vader in het geheim de protestantse vertaling bezat en las, totdat de eerste officiële katholieke vertalingen in de vorige eeuw, begonnen te verschijnen, de ene na de andere; dikwijls met grote kennis en kundigheid van Grieks en Spaans, maar zonder uitzondering gespeend van een spiritueel begrijpen van de teksten.

Na deze inleiding nu beknopt over 'mijn' vertaling. Om te beginnen, hij is niet echt van mij, want ik heb veel hulp gevraagd en gekregen van Spaansgeboortigen. En ik vermeld mijzelf als 'verantwoordelijke voor de vertaling'. In 2019 zag de vertaling van het evangelie volgens Mattheüs het licht; in 2020 volgens Markus; en met Kerstmis 2023 volgens Lukas. Het vertalen gaat bij mij heel langzaam, want met het Grieks in de hand bekijk ik verschillende bestaande Spaanse vertalingen en de Engelse, Nederlandse en Duitse vertalingen die mij ter beschikking staan. Verbluffend, van Lukas bestaan er tenminste vijf Duitse vertalingen van priesters van de Christengemeenschap, die je enorm veel ideeën geven om de vertaling zo zinvol mogelijk te laten zijn.

De vertaling die nu gedrukt is, is zo letterlijk mogelijk, maar tegelijkertijd zo, dat het spirituele gehalte duidelijker spreekt dan in de bestaande Spaanse vertalingen. En dit is het belangrijkste element en doel van de onderneming.

Het achtvoudige pad

Er zijn evenwel nog andere elementen die deze vertaling bijzonder maken en die heb ik te danken aan gezichtspunten van de Duitse geestelijke Christoph Rau (1928-2018). Hier gaan ze op een rijtje. De indeling in hoofdstukken van de evangeliën stamt uit de zevende eeuw en de verdeling in genummerde verzen van nog veel later. Dit stamt dus helemaal niet van de evangelisten, maar van de theologen. De verdeling in kleine hoofdstukjes met eigen titels is willekeurig door de met hun namen genoemde moderne vertalers aangebracht, waarbij de titels soms uitgesproken tendentieus zijn. Rau laat zien, dat de eerste drie evangeliën – fenomenologisch in hun opbouw bekeken – ieder negen grote hoofdstukken hebben. Maar deze hoofdstukken dragen geen door de evangelist gegeven titels. De grote vraag komt op: moeten deze hoofdstukken dan een titel krijgen? In 'mijn' vertaling hebben ze die gekregen, geïnspireerd door Rau, die zelf nooit op deze manier een evangelie kon uitgeven. En over deze titels zou ik nu lang kunnen schrijven! Want zij zijn afgelezen aan het evangelie zelf.

Bij Lukas, wiens evangelie volgens Rudolf Steiner 'een vernieuwingsbron van

het Boeddhisme' is, zijn de hoofdstuktitels (na wat je een 'vóórevangelie' zou kunnen noemen tot aan de doop in de Jordaan) de namen van de stadia van het Achtvoudig Pad van Boedddha. En als je dan zo een groot hoofdstuk als geheel op je laat inwerken – niet meer gestoord door de gebruikelijke hoofdstuk- en versindelingen en het met de titel in wisselwerking brengt – gaan er onvermoede werelden open.

Ons Lukasevangelie is donkergroen gedrukt, Mattheüs is blauw, Markus rood. Niet alleen de kaft, ook de letters. Ook dat maakt de leeservaring anders. Dit alles zou niet mogelijk zijn zonder de trouwe ondersteuning van het Latijns Amerika Hulpfonds, dat een groot deel van de drukkosten op zich nam en daardoor bij de verkoop van elk boekje onze gemeente een kleine schenking doet.

